

Husref Redžić, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2009, 266 str.

Autor knjige koju ovom prilikom predstavljamo rahmetli akademik Husref Redžić (1919-1984), dugogodišnji profesor Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, jedan je od značajnijih istraživača bogate bosanskohercegovačke kulturno-historijske baštine. Svojom djelatnošću obuhvatao je arhitektonsko i urbanističko projektovanje, konzervatorsko-restauratorske radove, te naučnoistraživačke radove iz oblasti historije arhitekture i umjetnosti. Posebno je zaslužan za istraživanje islamske arhitekture i umjetnosti, o čemu svjedoče njegove monografije: *Islamska umjetnost Jugoslavije*, *Studije o islamskoj arhitektonskoj baštini* i *Umjetničko blago Jugoslavije – arhitektonska i dekorativna umjetnost islama*. Međutim, značajni su i njegovi radovi nastali kao rezultat angažmana na izučavanju umjetnosti srednjeg vijeka (*Vlastiti izraz srednjovjekovlja; Stanovanje u srednjovjekovnim utvrđenjima Sokocu, Bilaju i Komotinu; Društveno-ekonomske i političke osnove srednjovjekovne umjetnosti u BiH* i dr.). Iz ovog područja njegovog naučnoistraživačkog rada nastala je i monografija *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, kojom je značajno doprinio izučavanju srednjovjekovne zaostavštine.

Sam naslov knjige ukazuje da se u njoj govori o gradovima, odnosno utvrdama nastalim u srednjem vijeku, a čiji se ostaci nalaze na prostoru današnje Bosne i Hercegovine. Tako su predmet interesovanja autora ove knjige bile i utvrde koje nisu ulazile u sastav srednjovjekovne bosanske države (gradovi i utvrde smješteni uz Unu

i u Cazinskoj krajini, koji su bili dijelom nekadašnje Ugarske). Međutim, istovremeno su izostavljene srednjovjekovne bosanske utvrde koje se ne nalaze na prostoru današnje Bosne i Hercegovine.

Srednjovjekovna utvrđena prebivališta, kako grad definiše autor, predstavljaju najznačajnija građevinska ostvarenja srednjega vijeka. Oni su spomenici kulture, svjedoci kulturnog i civilizacijskog dometa određenog razdoblja. Ostaci ovih utvrda predstavljaju vrlo važan izvor za proučavanje života jedne epohe. Većina njih je poslužila i kao jezgra oko koje su se formirali današnji gradovi. Njihovim izučavanjem uspostavljamo duhovnu vezu sa prošlošću, a Husref Redžić nam je svojim predanim radom pomogao u tome. U okviru jednog šireg projekta Arhitektonskog fakulteta, zajedno sa svojim timom, prilično dugo je radio na sakupljanju podataka o bosanskohercegovačkim srednjovjekovnim gradovima i otkrivanju njihovih ostataka. Iako spomenuti projekat nikada nije završen, svi prikupljeni podaci bili su obrađeni i dostupni studentima arhitekture, a Husref Redžić je nastavio rad na pripremanju knjige koja bi obuhvatila rezultate tog istraživanja. Međutim, do danas su bili objavljeni samo neki dijelovi ovog obimnog istraživačkog rada. Uz sve poteškoće, rukopis je 25 godina nakon nastanka dočekao i svoje posebno izdanje. Nažalost, autor nije doživio njeno štampanje, a ni recenzent dr. Ivo Bojanovski. Rukopis za štampanje pripremio je mr. Amir Kliko, koji se, nastojeći očuvati originalni tekst, ograničio na vrlo mali broj intervencija.

Da bi mogao pristupiti pojedinačnoj obradi srednjovjekovnih gradova i utvrda, autor je u u prvom, vrlo važnom dijelu knjige dao kratak pregled političkih prilika u Bosni u toku srednjeg vijeka, te osnov-

ne arhitektonske podatke (pregled arhitektonskih objekata koji su činili utvrđeni grad: glavne kule, stambene kule, bedemi, bedemske kule, kapije, otvori za gađanje, dvorac, kapele i dr.) koji su vrlo važni za razumijevanje date teme.

Osnovni kriterij prilikom izbora mjesta gradnje utvrde bio je strateški položaj. Stoga je većina bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih utvrda smještena na teško dostupnim mjestima. Kao dobar primjer autor navodi Srebrenik u Usori, koji je izgrađen na teško pristupačnoj stijeni. Mjesto izgradnje uvjetovalo je nastanak jedne od osnovnih karakteristika ovih utvrda – nepravilan tlocrt koji je takav jer je morao pratiti osobine terena (slobodno postavljanje utvrde na teren bez pravilnih geometrijskih oblika i rasporeda, te vješto korištenje konfiguracije terena). Utvrđeni grad župe Duvno - Rog rijedak je primjer usklađivanja pravilnih geometrijskih oblika sa maksimalnim prilagođavanjem konfiguraciji tla. Elastična postava na teren pravilne osnove utvrde (utjecaj razvijene gotike) iskustvo je domaćih graditelja koji su znali iskoristiti prednosti terena. Po svom tlocrtu, dosta pravilnim geometrijskim oblicima i rasporedom bedemskih kula gradovi Pounja i Cazinske krajine (Bihać, Bužim) razlikuju se od bosanskih srednjovjekovnih gradova, što je razumljivo s obzirom da pripadaju kasnoj gotici krajeva koji nisu bili u sastavu srednjovjekovne bosanske države.

S obzirom da su rijetki pisani podaci o nastanku ili osnivaču srednjovjekovnih gradova i utvrda, vrlo je značajno što autor na osnovu veličine i oblika pojedinih arhitektonskih elemenata, građevinskog materijala i načina izrade uspijeva utvrditi vrijeme njihovog nastanka. Većina gradova se u izvorima spominje tek u XIV i XV

stoljeću, ali materijalni ostaci pokazuju da su oni nastali dosta ranije (od XII/XIII st.).

Stil gradnje je povezan sa vremenom nastanka i moguće ga je odrediti prema broju kula, pravilnosti tlocrta utvrde, načinu obrade klesanica, prema vrsti materijala i drugim općim graditeljskim oznakama. Srednjovjekovni gradovi i utvrde u Bosni i Hercegovini vezani su za gotiku i romaniku, uz osjetan umjetnički utjecaj iz susjednih zemalja, prije svega primorskih krajeva i Ugarske, manje iz Raške (samo u današnjoj istočnoj Hercegovini).

Mogli bismo reći da je prvi dio knjige poslužio kao uvod glavnom dijelu koji sadrži pojedinačno predstavljanje 147 utvrda izloženo abecednim redom, što omogućava brže i jednostavnije informisanje. Dajući samo osnovne historijske i arhitektonske podatke, autor je nastojao obuhvatiti što veći broj bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih gradova i utvrda, te smo na taj način dobili svojevrsan leksikon tih gradova, odnosno utvrda. Knjiga koja sadrži, zaista, izuzetno značajne podatke, obogaćena je većim brojem crteža, što je čini potpunijom.

Autor je nastojao istaknuti značaj svake navedene utvrde, kao i njenu ulogu kroz višegodišnje postojanje i na taj način utvrditi kontinuitet života u pojedinim gradovima i utverdama još od antike. Većinu srednjovjekovnih utvrda, naročito onih koji se nalaze uz granice kasnijih država, Osmanlije su preuzele, dogradile i prilagodile svojim potrebama.

O gradovima kao što su Jajce ili Bobovac i ranije je jako puno pisano, ali jedini grad koji do sada ima savremenu monografiju nastalu na detaljnim arheološkim istraživanjima je Bobovac. To je i jedini grad koji je u potpunosti istražen, dok su ostali gradovi samo djelimično ispitivani i to u različite

svrhe. Rezultati tih istraživanja su uglavnom ostali razbacani na raznim mjestima i u brojnim publikacijama. Husref Redžić je pokušao sve te podatke sakupiti na jednom mjestu i predstaviti kao cjelinu iz koje se može spoznati graditeljsko naslijeđe srednjovjekovne bosanske države. Tako je svojim radom obuhvatio i utvrde Polimlja (Brodar, Ljubanj, Mrsovac, Revanjski grad i dr.), čiji se dosta oskudni ostaci u većini slučajeva nalaze u jako lošem stanju. Zbog takvog stanja, bez detaljnog arheološkog istraživanja pojedinim gradovima nije moguće utvrditi ni tlocrt, odnosno prostorni raspored utvrde.

Knjiga *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini* nastala je kao rezultat autorovih proučavanja izvora i literature o srednjovjekovnim gradovima u Bosni i Hercegovini koji su do tada bili poznati, te vlastitih istraživačkih radova na terenu. U svom radu pokušao je dati odgovore na neka od ključnih pitanja historijskog razvoja i izgleda pojedinih utvrda. Izučavanje starih gradova i utvrda mora biti interdisciplinarno, tako da rad Husrefa Redžića zalazi u tri nauke: historiju, arheologiju i arhitekturu. Ističući zasluge svojih prethodnika, olakšao nam je uočavanje njegovog ličnog doprinosa u proučavanju ove teme, gdje se posebno ističe njegovo umijeće da tačno razdvoji dogradnje u pojedinim periodima (antika – srednji vijek – period

osmanske vladavine). Pored toga, ističući potrebu za daljnjim istraživanjima, za svaku predstavljenu utvrdu označava prioritete, naglašava gdje i šta još treba da se radi (arheološka i arhitektonska istraživanja, te konzervacija i restauracija), potcrtavajući kako je Bosna i Hercegovina bogata ostacima koji se moraju iskoristiti za nauku, ali i turizam. Odgovore koje bi nam dala nova istraživanja bili bi korisni ne samo za historiju gradova u Bosni i Hercegovini, već i za centralno-evropske gradove u doba gotike.

Pored značaja ove studije i njenog velikog doprinosa izučavanju date problematike, znatan dio srednjovjekovnih gradova, odnosno utvrda ostao je neobrađen, što je razumljivo s obzirom na brojne ostatke srednjovjekovnih utvrda na prostoru Bosne i Hercegovine. Dajući osnovne historijske i arhitektonske podatke o pojedinim utvrdama, Husref Redžić nije mogao ukazati na sve njihove urbane i arhitektonske karakteristike ili njihovu historijsku ulogu. Bilo bi dobro da su se rukopisu mogli dodati rezultati novijih istraživanja, novi geodetski snimci tlocrta i sl.

Po svom konceptu ova knjiga predstavlja zanimljivo štivo prilagođeno širem krugu čitalaca. Nadamo se da će pobuditi interesovanja za nova istraživanja i poslužiti kao osnova od koje treba krenuti dalje ■

Elmedina Kapidžija